

Over de voor- en nadelen van digitale archiefcollecties

Een beetje historicus komt graag in archieven. Wat is er mooier dan het ontdekken van vergeten of nooit geweten feiten en verbanden, onder het opsnuiven van de geur van oud papier? Of om een brief vast te houden die een hoofdrolspeler uit je onderzoek in handen heeft gehad? Toch staat archiefonderzoek sinds een aantal jaren onder druk. Digitalisering biedt nieuwe mogelijkheden, met zowel voor- als nadelen.

Marc Dierikx en Mari Smits ■

a

In de moderne informatiemaatschappij oriënteert ook de historisch onderzoeker zich in eerste instantie graag op zaken die digitaal beschikbaar zijn. De afgelopen pakweg vijftien jaar is een onvoorstelbaar grote hoeveelheid historisch bronnenmateriaal digitaal beschikbaar gekomen. Voor de onderzoeker is dat proces een zegen. Via het op internet publiceren van toegangen en (archief)materiaal, kom je tegenwoordig 'papieren' op het spoor waarvan je vroeger het bestaan niet eens had kunnen vermoeden. Het betekent een enorme verrijking voor het historisch onderzoek. 'Papieren' staat natuurlijk met opzet tussen aanhalingstekens, want papier is niet te digitaliseren, wel de informatie die erop vastligt. Het is een fijn onderscheid waarvan je zou kunnen vermoeden dat dit in de toekomst misschien wel eens buiten beeld kan geraken, zeker naarmate de omgang met virtuele informatie meer de norm wordt.

Voor de onderzoeker bieden virtuele archiefstukken belangrijke voor- en nadelen. Om met de voordelen te beginnen die verder gaan dan het obligate 'je hoeft er de deur niet voor uit': in digitale archieven, of preciezer, in collecties gedigitaliseerd archiefmateriaal kun je gewoonlijk zoeken aan de hand van (het combineren van) metadata. In de plezieriger gevallen handelt het dan om toegevoegde zoekmogelijkheden, zoals in de collectie *Nederland en de Europese integratie* van Huygens ING.¹

Schermafbeelding van 'geavanceerd zoeken' in bronnenproject 'Europese integratie' van Huygens ING.

Selectie

Het mooie van zo'n toegevoegde zoekstructuur die bij het archiefmateriaal wordt aangeboden, is dat de onderzoeker of gebruiker al snel een redelijk precieze selectie kan samenstellen van de voor hem of haar meest interessante documenten. Bovendien kun je in een dergelijke verzameling materiaal bij elkaar brengen uit fysiek ver uiteenliggende archieven. De onderzoeker krijgt daarmee niet alleen een presentatie van hetgeen uit meerdere archieven is samengebracht, maar treft op ieder document tevens 'gewatermerkte' verwijzingen aan naar de originele archiefvindplaats en inventarisnummer waar mogelijk méér is te vinden dat past in de gekozen vraagstelling. Helaas ontbreekt een dergelijke schil van toegevoegde zoekmogelijkheden en archiefverwijzingen nog weleens bij digitaal aangeboden

materiaal, met name in het geval van door archiefinstellingen zelf digitaal ter beschikking gesteld eigen materiaal. Om bij het 'Europese' voorbeeld te blijven: het archief van de Europese Gemeenschappen in Florence stelt voor een aantal archiefondsen hele dossiers digitaal beschikbaar, maar vooralsnog zonder de mogelijkheid het gehele materiaal op documentniveau te doorzoeken. Zo werd bijvoorbeeld het archief van François Xavier Ortoli, van 1973 tot 1977 voorzitter van de Europese Commissie, recent digitaal beschikbaar gesteld. Helaas ontbreekt daarbij een overkoepelende zoekmogelijkheid.² Gevolg: de onderzoeker moet in een boomstructuur inventarisnummer voor inventarisnummer doorlopen om een selectie te kunnen maken van hetgeen men lezen wil – om vervolgens te ontdekken dat het niet mogelijk is om uit een

Fysieke kenmerken van dossiers kunnen de onderzoeker extra informatie verschaffen (foto part. coll.)

bepaald dossier één of enkele papieren te selecteren en te bewaren in de eigen computer.

Er zijn ook instellingen die het digitaliseren van archiefmateriaal verder doorvoeren om hun publiek optimaal te kunnen bedienen. Dat gebeurt bijvoorbeeld door het integraal overtypen van documentteksten en er schone PDF's van te maken, of deze aan te bieden in een computerleesbare taal als HTML. Zo'n tekst biedt als extra voordeel dat deze kan worden voorzien van markeringen die het bewerken en analyseren van de inhoud vergemakkelijken. Voorbeelden van een dergelijke benadering zijn – om in de sfeer van de aangehaalde thematiek te blijven – te vinden op de site van het Luxemburgse Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE).³

Meer dan een tekst

In een dergelijke benadering is de uiteindelijke leesbaarheid van de tekstuele informatie bepalend voor het traject van digitalisering. Maar een archiefstuk is meer dan een tekst. Fysieke kenmerken kunnen voor de onderzoeker eveneens van belang zijn. We hebben het dan niet alleen puur over de staat waarin stukken worden bewaard, maar over kenmerken die wijzen op gebruik door de historische actoren zelf. Zo kan het voorkomen dat het papier van mechanisch gereproduceerde archiefstukken niet of niet goed is losgesneden. Zoiets is natuurlijk lastig aan te geven op een digitale kopie, maar zegt de gebruiker wél iets over de omgang met het document door tijdgenoten van de maker. Ervaren onderzoekers zien bij openen van een archiefmap vaak al aan het aangetroffen soort papier of deze meer of minder interessante informatie zal bevatten. Ze passen hun werkstrategie hierop aan. Zo werden tot circa 1975 stukken afkomstig van de Europese instellingen (Europese Commissie, Raad van Ministers et cetera) in de regel gereproduceerd op grof stencilpapier. Een onderzoeker die vooral op zoek is naar brieven

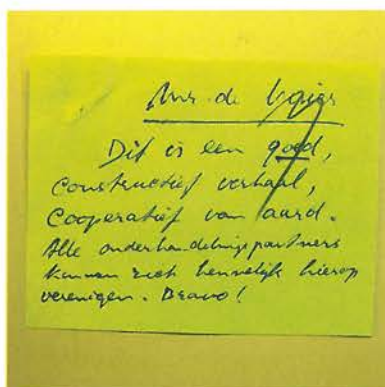
en andere documenten kan deze 'Brusselse' stukken dan ook ongezien terzijde leggen.

Strikte regels

Maar ook voor documenten zelf geldt dat informatie niet alleen besloten ligt in de tekst. De lezer kan hier immers op meerdere wijzen sporen hebben achtergelaten. Zulke sporen kunnen bestaan uit marginalia, parafen, doorhalingen en verbeteringen, maar ook uit brand-, koffie- en andere vlekken waaruit iets valt op te maken over de ontvanger. Bij ambtelijke documenten kan ook de kleur van het papier iets zeggen over de afzender. Vanaf 1950 hanteerde het ministerie van Buitenlandse Zaken strikte regels voor het produceren van interne memo's. Zo was bepaald dat de minister of staatssecretaris zijn memo's op blauw papier zou schrijven, de secretaris-generaal op roze, de directeur-generaal op bruin of oranje en een chef of medewerker van een directie op groen papier. Ook bestonden er regels ten aanzien van de kleur van het potlood of de pen waarmee een minister of ambtenaar in de marge commentaar leverde op een beleidsdocument. Tezamen met de paraaf van de betrokken persoon kan een onderzoeker hiermee de status van het stuk afleiden en vaststellen welke rol het advies van de steller van het document is gaan spelen binnen het beleidsproces. Een gedigitaliseerd document – zeker als de tekst is overgetikt – mist vaak deze toegevoegde kenmerken, is dan ook incompleet en kan zelfs inhoudelijk misleidend zijn: mogelijk werd de essentie van de tekst bepaald of juist onderuit gehaald door een enkele opmerking in de marge.

Verweesde groentjes

Oorspronkelijk – dat wil zeggen in de tijd dat archieven nog lagen opgeslagen in de

Voorbeeld van een 'groentje' (met paraaf) uit het archief van Buitenlandse Zaken.

depots van de ministeries – waren de documenten nog voorzien van bevestigings-hulpmiddelen, zoals paperclips, nietjes, elastiekjes, lijm, plakband of zegels. Voor een onderzoeker die na toestemming van het betrokken ministerie inzage in deze niet-openbare dossiers kreeg, was meteen duidelijk welke vellen papier tezamen een document vormden. Soms waren er aan de documenten memovelletjes – bij Buitenlandse Zaken naar de kleur 'groentjes' genoemd – aangehecht, waarop soms ook inhoudelijke opmerkingen stonden geschreven.⁴ Bij het gereedmaken voor overdracht aan het Nationaal Archief worden echter de nietjes, paperclips etcetera. verwijderd, waardoor deze groentjes verweesd raken. Enkel door nauwkeurig onderzoek – vergelijkbaar met de manier waarop in 2000 in Florida stemmen werden geteld – is dan nog vast te stellen bij welk document een memovelletje hoort. Na digitalisering van zo'n archiefdossier is zulk minutieus vergelijkend onderzoek echter niet meer mogelijk. Alleen een inhoudelijke verwijzing kan dan nog de link leggen naar het bijbehorende document.

Toegang

Een digitaliseringsproject dat optimaal is toegesneden op de gebruiker, zal er niet aan ontkomen een goede zoektoegang aan te bieden en recht te doen aan tekstuele aspecten van een document, maar dient daarnaast ook informatie te verschaffen over fysieke aspecten van het gepresenteerde die van belang zijn voor een goede begripsvorming. ■

Noten

- 1 ■ Zie <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Europaeenwording> of de Engelstalige pendant www.europadocs.eu.
- 2 ■ <http://tinyurl.com/mf6vbwj>
- 3 ■ Zie <http://www.cvce.eu>.
- 4 ■ Mari Smits, 'Verweesde groentjes', zie: http://www.historici.nl/Nieuws/Actueel/verweesde_groentjes (geraadpleegd mei 2013).

Marc Dierikx ■ senior onderzoeker Huygens ING.

Mari Smits ■ onderzoeker Huygens ING.